

Alicja Matczuk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID 0000-0001-7225-3996

**Maria Mazankówna-Friedbergowa (1900–1993) –
zapomniana specjalistka od bibliografii historii polskiej**

Maria Friedbergowa była niezwykle czynna na polu bibliograficznym w okresie międzywojennym, a jej dorobek w dziedzinie bibliografii historycznej i bibliologicznej stawia ją w rzędzie ludzi szczególnie zasłużonych dla polskich nauk historycznych i księgoznawstwa. Można śmiało powiedzieć, że należała do najwybitniejszych znawców bibliografii dziedzinowej. Spisy bibliograficzne w jej opracowaniu zyskały wysokie oceny w ówczesnym środowisku naukowym – polskim i zagranicznym. Do dziś stanowią one ważną i niezbędną pomoc zarówno w pracy historyka i księgoznawcy, jak i badaczy dyscyplin pokrewnych. Mimo uznania, jakim cieszyła się działalność bibliograficzna M. Friedbergowej, nie była ona dotychczas przedmiotem zainteresowania badaczy, stąd dane na ten temat są rozproszone i bardzo lakoniczne. Próżno szukać też informacji o jej życiu i przebiegu pracy zawodowej w słownikach biograficznych i encyklopediach specjalistycznych. Aż trudno uwierzyć, że śmierć M. Friedbergowej w 1993 r. przeszła bez echa, praktycznie nie została zauważona przez środowiska naukowe. Szkoda, że faktu tego nie odnotowało żadne z czasopism naukowych, z którymi bibliografka ściśle współpracowała w dwudziestoleciu międzywojennym, takie jak „Kwartalnik Historyczny” i „Przegląd Biblioteczny”. O M. Friedbergowej wspomina się czasami w opracowaniach dotyczących jej męża, Mariana Friedberga, wybitnego historyka i archiwisty. Tak też się stało w 2019 r., kiedy to Krystyna Jelonek-Litewka, osoba bliska małżeństwu Friedbergów, ogłosiła artykuł z okazji 50. rocznicy śmierci M. Friedberga, w którym zamieściła wiele nieznanych, ważnych i ciekawych informacji na temat jego żony¹.

Celem niniejszego artykułu jest próba nakreślenia po raz pierwszy zarysu biografii M. Friedbergowej, a nade wszystko przypomnienie jej zasług na polu polskiej bibliografii historycznej. Traktowany jest on jako przyczynek do przyszłej syntezy działalności bibliograficznej i zawodowej badaczki. Przy przygotowaniu artykułu wykorzystano spuściznę rękopiśmienną po M. Friedbergowej znajdującą się w Archiwum Narodowym w Krakowie, informacje uzyskane od Pani K. Jelonek-Litewki oraz

---

1 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2019, R. 25, s. 157–180.

te rozproszone w literaturze przedmiotu. Materiały pozostałe po M. Friedbergowej są bardzo bogate i czekają na swojego badacza.

Maria Eleonora Friedbergowa z domu Mazanek urodziła się 10 grudnia 1900 r. w Tarnowie². Po śmierci matki, Janiny z Mazanków Kowal, została zaadoptowana przez jej brata, wziętego lekarza lwowskiego, Ignacego Mazanka (1866–1937)³. Po adopcji przeniosła się do Lwowa z Łańcuta, gdzie do tamtej pory opiekował się nią drugi brat matki, ks. Walenty Mazanek (1871–1935)⁴. We Lwowie w latach 1912–1919 uczęszczała najpierw do gimnazjum realnego imienia W. Niedziałkowskiej (kl. I–V), a następnie do gimnazjum realnego im. Królowej Jadwigi (kl. VI–VIII)⁵; wzięła udział w obronie Lwowa przed wojskami ukraińskimi. Studiowała historię na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Była uczennicą prof. Jana Ptaśnika, wybitnego historyka kultury i historyka książki. 1 listopada 1926 r. została przyjęta w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich jako wolontariuszka, zaś od 1 stycznia 1927 r. zatrudniona jako bibliotekarka⁶. Zakres jej obowiązków dotyczył prac bibliograficznych i redakcji naukowej wydawnictw. Zajmowała się zbieraniem materiałów do drugiej serii „Przewodnika Bibliograficznego”, reaktywowanego w 1924 r. przez Władysława Tadeusza Wiślockiego, jego adiustacją i samodzielnym opracowywaniem haseł do indeksów⁷. W latach 1926–1928 wspólnie z Kazimierzem Tyszkowskim opracowywała *Bibliografię historii polskiej*. Była też wybitną korektorką. Na jej barkach spoczywała kontrola tekstów publikacji naukowych, w tym wielu źródłowych, ich uzupełnianie, sprawdzanie, adiustacja. Są wśród nich pozycje zarówno ogromne rozmiarami, jak „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” (t. 1–2, Lwów 1927–1928), jak i efektowne i bibliofilskie, np. *Modlitewnik Władysława Warneńczyka* Antoniego Czyża (Lwów 1928) czy *Les Bibliothèques de Lwów* (Lwów 1929), przewodnik po bibliotekach lwowskich zredagowany przez Eustachego Gaberle. M. Friedbergowa pracowała również, wraz z dyrektorem Ludwikiem Bernackim, nad wydawnictwami związanymi z jubileuszem Ossolineum w 1928 r.⁸

W 1927 r. poznała Mariana Friedberga, historyka z Krakowa, który przybył do Lwowa w celach naukowych. Trzy lata później zawarli związek małżeński i wyjechali do Krakowa. Tu M. Friedbergowa prowadziła ożywioną działalność bibliograficzną.

2 Archiwum Narodowe w Krakowie Spuścizna, Marii i Mariana Friedbergów (dalej ANK, SMMF), Akt urodzenia i adopcji Marii Friedberg; dekret dziedziczenia przez Marię po śmierci Ignacego Mazanka sygn. 29/1345/0/2.1/151.

3 *Ibidem*.

4 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg*, s. 170.

5 ANK, SMMF, Świadectwa szkolne, legitymacja, indeks, sygn. 29/1345/0/2.1/152.

6 ANK, SMMF, Praca zawodowa. Zaświadczenie o posiadanym stażu pracy Marii Friedberg w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich wystawione przez dyrektora Ludwika Bernackiego dn. 30 czerwca 1930, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

7 ANK, SMMF, Praca zawodowa, Notatki Marii Friedbergowej, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

8 *Ibidem*, zob. też *Jubileusze Ossolineum. Antologia tekstów*, red. A. Mitka, M. Pękalska, Wrocław 2017.

Opracowała bibliografię do francuskiego podręcznika Zygmunta Wojciechowskiego *Historia ustroju Polski*⁹, przygotowała bieżącą *Bibliografię historii polskiej* za lata 1929–1936¹⁰ oraz *Bibliografię bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa* za lata 1930–1934¹¹. Trzeba też wspomnieć, że w 1937 r. na prośbę K. Tyszkowskiego opracowała uwagi krytyczne do regulaminu redakcji „Kwartalnika Historycznego”¹².

Fot. 1. Maria Friedberg, 1951 r. Źródło: ANK, Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów, Praca zawodowa. Legitymacja pracownika umysłowego sygn. 29/135/0/2.2/166.

Po wybuchu II wojny światowej Friedbergowie stanęli przed dylematem, czy – na prośbę rodziny – ewakuować się do Lwowa czy pozostać w Krakowie. Wybrali drugie rozwiązanie. Po opuszczeniu Polski przez Ludwika Strojka, dotychczasowego dyrektora Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa (wyjechał do Rumunii), Prezydium

9 *Oswald Balzer et les problèmes de l'histoire du droit polonais*, oprac. Z. Wojciechowski, Paryż 1933.

10 *Bibliografia historii polskiej za r. 1930 i 1931*, oprac. M. i M. Friedbergowie, Lwów 1932, s. 1–171 (dodatek do „Kwartalnika Historycznego” 1932, t. 46); *Bibliografia historii polskiej za r. 1932*, oprac. M. i M. Friedbergowie, Lwów 1933, s. 1–68 (dodatek do „Kwartalnika Historycznego” 1933, t. 47).

11 *Bibliografia bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa* za r. 1930, oprac. M. Mazankówna-Friedbergowa, dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego” 1930, R. 4 (30); za r. 1931, dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego” 1931, R. 5; za r. 1932, dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego” 1933, R. 6; za r. 1933, dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego” 1934, R. 7; za r. 1934, dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego” 1936, R. 8.

12 P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011, s. 248–249.

Miasta Krakowa powierzyło M. Friedbergowi, jako zastępcy dyrektora, kierowanie Archiwum, stanowisko to piastował on przez cały okres okupacji¹³. Jak pisze K. Jelonek-Litewka: „Bronił całości zasobu, mimo nacisków i pogroźek sprzeciwiając się niemieckim miejskim władzom archiwalnym, by wywieźć najstarsze zbiory do Norymbergii lub eksponować je na różnych propagandowych wystawach. Umiejętnie wygrywał rozdziewki między miejskimi niemieckimi władzami archiwalnymi (podlegało im Archiwum Aktów Dawnych), a niemiecką Naczelną Dyрекcją Archiwów Generalnego Gubernatorstwa z Erichem Randtem na czele, sprawującą nad archiwami nadzór fachowy i naukowy. Jak utrzymywał Profesor, przy całym swym nazistowskim zaślepieniu dr E. Randt był wytrawnym archiwistą i doceniał wartość zbiorów”¹⁴. W latach 1939–1941 Friedbergowie uczestniczyli w wydawaniu prac naukowych PAU w drukarni uniwersyteckiej (z datą 1939), ich korekty robiła M. Friedbergowa¹⁵.

W czasie okupacji i po wojnie dom Friedbergów stanowił azyl i oparcie dla wielu ludzi. Dochodziło tu do spotkań osób zaangażowanych w konspirację, zajmujących się kolportażem tajnej prasy itp.¹⁶ Od października 1944 r. M. Friedbergowa poświęcała się pracy na rzecz chorych i ewakuowanych z Warszawy. Przez półtora roku działała zasadniczo w szpitalu na Prądniku, ale docierała też do przytułków i innych szpitali¹⁷.

Jak wspomina M. Friedbergowa, po zakończeniu wojny domowy budżet wymagał dodatkowych funduszy, co skłoniło ją do podjęcia pracy dobrze znanej jej z czasów Ossolineum – adiustacji, korekt. W ramach prac zleconych dostawała rękopisy z Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i z Instytutu Zachodniego¹⁸, którego członkiem była w latach 1946–1980. Warto tu dodać, że M. Friedberg był jednym z założycieli Instytutu Zachodniego w Poznaniu (1945), a w 1946 r. został kierownikiem Stacji Naukowej Instytutu Zachodniego w Krakowie i pełnił tę funkcję do czasu zlikwidowania placówki w 1953 r.¹⁹; przez pewien czas Stacja mieściła się w mieszkaniu Friedbergów przy ul. Retoryka 4. W Instytucie M. Friedbergowa znalazła przyjazny klimat dla podjęcia prac bibliograficznych, ważnych ze względów naukowych i politycznych. W 1946 r. ogłosiła *Bibliografię Zachodnią. Druki nieperiodyczne z r. 1945*, która ukazała się anonimowo jako dodatek do „Przeglądu Zachodniego” i w formie osobnej odbitki²⁰. Zestawienie to przedrukowano następnie z rocznikiem 1946, w nowym układzie²¹. Instytut Zachodni zlecił również M. Friedbergowej

13 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg*, s. 162

14 *Ibidem*, s. 163.

15 *Ibidem*, s. 162–163

16 *Ibidem*, s. 163

17 ANK, SMMF, Praca zawodowa, Odręczne notatki Marii Friedbergowej nt. pracy zawodowej i bibliograficznej, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

18 *Ibidem*.

19 Z. Kaczmarczyk, *Marian Friedberg (1902–1969)*, „Przegląd Zachodni” 1969, nr 3 s. 261.

20 [Friedberg M.], *Bibliografia Zachodnia. Druki nieperiodyczne z roku 1945*, Poznań 1946, 16 s. (dod. do „Przeglądu Zachodniego” 1946, R. 2, nr 3).

21 *Bibliografia Zachodnia. Druki nieperiodyczne z lat 1945–1946*, red. W. Chojnacki, Poznań 1947, 64 s. (dod. do „Przeglądu Zachodniego” 1947, R. 3, nr 3).

opracowanie całościowej powojennej bibliografii historycznej Ziem Zachodnich²². Do prac przystąpiono²³, ale ostatecznie zamiar ten nie został zrealizowany z powodu likwidacji placówki.

Rok 1946 przyniósł wydarzenie, które zdeterminowało późniejsze wybory życiowe i zawodowe M. Friedbergowej. Po aresztowaniu w Archiwum dr. Henryka Müncha, żołnierza AK, po zakończeniu wojny działacza i archiwisty organizacji Wolność i Niezawisłość, M. Friedberg był wielokrotnie przesłuchiwany przez Urząd Bezpieczeństwa. Dostał nakaz odszukania i wydania władzom wszelkich archiwaliów WiN ukrytych w magazynach przez H. Müncha²⁴. Po godzinach przeszukiwał magazyny Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa i znajdował ukryte w fascykułach luźnych akt miejskich różne pamiątki znalezione przy oficerach zamordowanych w Katyniu. Rzeczy każdej z ofiar były opakowane oddzielnie w woskowy papier²⁵. M. Friedberg przynosił dokumenty do swego mieszkania i tam z żoną je przepakowywali. Zdając sobie sprawę z tego, jak istotna była numeracja nadana przez Komisję Techniczną PCK, M. Friedbergowa opisała oddzielnie każdy woreczek²⁶. Materiały te jej mąż przekazał w 1952 r. Kurii Metropolitalnej w Krakowie²⁷, natomiast do UB dostarczył przepisane przez nią na starym papierze jakieś artykuły związane z ziemiami zachodnimi.

W latach 1950–1952 M. Friedbergowa pracowała przy wydawnictwach naukowych w Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności²⁸. W jej spuściznie zachowały się egzemplarze korektorskie *Królowej Bony* Władysława Pocięchy²⁹, *Paleografii łacińskiej* Władysława Semkowicza³⁰, *Rachunków wielkorządowych krakowskich z 1471 r.* Romana Grodeckiego³¹. Po likwidacji PAU, w 1952 r. została zatrudniona jako starszy asystent w Pracowni Edytorskiej przy kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego, mieszczącej się w Seminarium i Gabinetie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1 stycznia 1954 r. objęła obowiązki pomocniczego pracownika naukowego jako kontraktowy pracownik umysłowy w Instytucie

22 M. Tyrowicz, *Uwagi o aktualnych zasadach bibliografii historycznej w Polsce*. „Nauka i Sztuka” 1948, t. 8, s. 185.

23 K. Myśliński, *Wielkie Pomorze w polskiej powojennej literaturze historycznej*. „Wiadomości Historyczne” 1948, R. 1, s. 11.

24 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg*, s. 164.

25 K. Jelonek-Litewka, *Tak uratowano akta katyńskie*, „Czas Krakowski” 1990, 22/23 V.

26 S. M. Jankowski, *Dzień rozpoczął się szczególnie...*, Warszawa 2015, s. 37–39 („Zeszyty Katyńskie, nr 18).

27 *Bezcenne archiwalia uratowane*, „Gość. Pl” 2022, nr 4 [on-line:] <https://www.gosc.pl/doc/1825661> – 28.02.2022. Po rewizji Kurii, przeprowadzonej przez funkcjonariuszy UB w listopadzie 1952 r. paczka ze „spuścizną katyńską” trafiła do archiwum Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Tam czekała ponad trzydzieści lat na zwrot do krakowskiej kurii, którego dokonano 3 kwietnia 1990 r.

28 ANK, SMMF., *Praca zawodowa*, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

29 W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557): czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 1–4, Poznań 1949–1958.

30 W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 1951.

31 *Rachunki wielkorządowe krakowskie z r. 1471*, oprac. R. Grodecki, Archiwum Komisji Historycznej, S. 2, t. 4, nr 7, Kraków 1950.

Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Po zaledwie roku pracy, 1 grudnia 1954 r. złożyła wypowiedzenie, motywując to złym stanem zdrowia. Datę tę należy uznać za kres jej aktywnej działalności zawodowej i bibliograficznej; w spuściznie znajdują się materiały do *Bibliografii historii polskiej* doprowadzone do roku 1954. M. Friedbergowa – niechętna komunistom, przywiązana do tradycyjnych wartości naukowych, wolności badań i formułowania opinii – wycofała się ze środowiska naukowego i bibliograficznego. Swój czas oddała mężowi, w przygotowywaniu jego prac do druku. Przepisywała teksty na maszynie, robiła korekty wydruków wszystkich publikacji. Prócz tego otaczała M. Friedberga troskliwą opieką, zdając sobie sprawę z jego słabego zdrowia³². Robiła też korekty prac przyjaciół, np. *Testamentu Zygmunta Augusta* Olgi Łaszczyńskiej³³. Jej wiedza i kompetencje w zakresie bibliografii, edytorstwa i piśmiennictwa historycznego po raz ostatni wykorzystane zostały do opracowania instrukcji dla wydawnictwa roczników polskich, którą przygotowała z Zofią Budkową i Brygidą Kürbisówną³⁴. Do dziś jest ona polecana do wydawania starszych źródeł pisanych.

W spuściznie brak jest informacji o końcowym okresie życia M. Friedbergowej, która zmarła 3 stycznia 1993 r.³⁵ w domu opieki siostr albertynek przy ulicy Woronicza w Krakowie. Umieszczono ją tam w ostatnim roku życia na prośbę wiceprezydenta Krakowa Jana Friedberga, krewnego jej męża³⁶. Pochowana została w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Do końca życia M. Friedbergowa bardzo tęskniła za rodzinnym miastem – Lwowem, z nostalgią wspominała spędzone w nim lata. Według relacji K. Jelonek-Litewki, kiedy była jeszcze sprawna i bez trudu poruszała się o własnych siłach, co miesiąc wchodziła na wieżę Mariacką, skąd spoglądała w stronę Lwowa. Nigdy nie pogodziła się z jego utratą.

Swoje zainteresowania bibliograficzne M. Friedbergowa zawdzięczała Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich we Lwowie, z którym związała się zaraz po ukończeniu studiów. Instytucja ta słynęła z długich i bogatych tradycji bibliograficznych, które zapoczątkował jej fundator, Józef Maksymilian Ossoliński. W czasach przed 1914 r. Zakład uchodził za szkołę polskich bibliografów i bibliotekarzy, a nazwa „Ossolińczyk”, która utarła się dla jego pracowników, stała się zaszczytnym wyróżnieniem. Środowisko ossolińskie było zresztą pod każdym względem niezmiernie ciekawe i zupełnie swoiste. O jego charakterze stanowili zarówno pracownicy biblioteki, jak i jej użytkownicy. W społeczności tej dominowali ludzie ze świata nauki i kultury. Wśród pracowników Ossolineum wystarczy wymienić kilka nazwisk, takich jak:

---

32 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg*, s. 164.

33 *Testament Zygmunta Augusta*, oprac. A. Franaszek, O. Łaszczyńska, S. E. Nahlik, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu. Źródła do Dziejów Wawelu, t. 8, Kraków 1975.

34 Z. Budkowa, M. Friedbergowa, B. Kürbisówna. *Instrukcja dla wydawnictwa roczników polskich*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 182–184.

35 Zarząd Cmentarzy Komunalnych w Krakowie [on-line:] <https://www.zck-krakow.pl/locator> – 14.01.2022.

36 K. Jelonek-Litewka, *Marian Friedberg*, s. 171.

Ludwik Bernacki, Kazimierz Tyszkowski, Wilhelm Bruchnalski czy wreszcie kustosz Władysław Tadeusz Wiślocki. Stałymi gośćmi byli tam: Władysław Podlacha, Tadeusz Pini, Wiktor Hahn. A obok tego roilo się w bibliotece od młodzieży, studentów uniwersytetu, a nawet gimnazjalistów. Przyjazne, pełne życia środowisko ossolińskie szybko wchłonęło młodą M. Mazankównę. Niezwykle ceniła ona pracę w Ossolineum i stosunki tam panujące³⁷.

Lata pracy M. Mazankówny w Zakładzie były czasem wzmożonych prac bibliograficznych. Tak w 1928 r. pisał o tym okresie K. Tyszkowski:

Ostatnie lata przyniosły, z inicjatywy dyr. [Ludwika] Bernackiego, nowe ożywienie studiów księgoznawczych, o charakterze nowożytnej nauki [...] w ślad zatem poszły już prace ściśle bibliograficzne lub o zbliżonym typie [...]. Przede wszystkim zaś pomyślny zbieg okoliczności, skupienie się ludzi chętnych potem, umożliwiło wznowienie „Przewodnika Bibliograficznego”, przez co siłą faktu wytworzył się tu jeden z poważniejszych ośrodków pracy bibliograficznej w Polsce. Dowodem tego „Bibliografia bibliofilstwa i bibliografii polskiej (Wiślocki), *Bibliografia prac A. Brücknera* (idem), periodyczna „bibliografia historii polskiej” drukowana w „Kwartalniku Historycznym”, w wykonaniu urzędników Zakładu (Mazankówna-Tyszkowski), „Bibliografia historyczno-literacka” (Kurkowa), projektowana kontynuacja i reedycja Finkla itp.³⁸

Nic więc dziwnego, że bliski kontakt z bibliografią rozbudził w M. Mazankównie zainteresowanie nią tak skutecznie, że pozostała jej wierna do końca życia. W „arkana poszukiwań bibliograficznych” wprowadzał ją K. Tyszkowski, który wówczas od kilku lat samodzielnie opracowywał bieżącą bibliografię historii polskiej drukowaną w „Kwartalniku Historycznym”. Wagę i znaczenie prac bibliograficznych, służących profesjonalizacji badań naukowych, uzmysłowił mu podczas studiów Ludwik Finkel³⁹. Do tego, że M. Mazankówna zajęła się pracą nad bieżącą *Bibliografią historii polskiej*, doszło przypadkiem, w wyniku rozmów kularowych podczas obrad IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu w dniach 6–8 XII 1925 r.⁴⁰ Tam to K. Tyszkowski zdecydował, że młoda historyczka spełnia wszystkie wymagania stawiane przed redaktorem tak odpowiedzialnego dzieła⁴¹. Efektem ich współpracy były zestawienia za lata 1926–1928⁴². Stale rosnąca produkcja piśmiennicza w wykonaniu historyków

37 *Ibidem*, s. 170.

38 K. Tyszkowski, *Tradycje bibliograficzne Ossolineum „Przewodnik Bibliograficzny”* 1928, nr 9, s. 215.

39 P. Sierżęga, *op. cit.* s. 139.

40 ANK, SMM.F., W. Bieńkowski, *Przedmowa II wersja popr. i uzup. do Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1976, s. 3. Maszynopis, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

41 Przypuszczalnie, osobą polecającą K. Tyszkowskiemu Mazankównę do pracy nad bibliografią historii polskiej był Jan Ptaśnik, który w tym czasie pełnił funkcję redaktora „Kwartalnika Historycznego (1923–1930). Miał on okazję poznać swoją uczennicę i był przekonany, że posiada ona cechy niezbędne do dobrego wykonywania pracy bibliograficznej.

42 Maria Mazankówna, Kazimierz Tyszkowski, *Bibliografia historii polskiej za rok 1926*, „Kwartalnik Historyczny” 1927, R. 41, s. 208–231, 400–432; idem, *Bibliografia historii*

oraz coraz większe postępy w rozwoju metodologii historii i historii jako dyscypliny zmusiły autorów bibliografii do wprowadzania coraz dalej idących zmian. Znalazło to wyraz w roczniku za rok 1928 *Bibliografii*, która wyodrębniła się wtedy jako dodatek o własnej paginacji i z możliwością dodawania indeksów. Zmodyfikowano także układ, ale projekt jego ewentualnej całkowitej przebudowy upadł. M. Mazankówna i K. Tyszkowski tak to motywowali:

W całej pełni zdajemy sobie sprawę z tego, że dotychczasowy schemat naszej bibliografii domaga się pewnej przebudowy, jeżeli zaś, mimo uznania tego stanu rzeczy, nie staraliśmy się go dotychczas zmienić, skłonił nas do tego ważny problem naukowy. W roku bieżącym PTH przystąpiło do przygotowania powtórnego wydania Bibliografii Historii Polski prof. Finkla. Jest rzeczą oczywistą, że opinia naszego świata historycznego w sprawie projektu tej reedycji będzie zarazem wskazaniem kierunku, w jakim zmiany układu naszej Bibliografii pójść powinny. Do czasu skryształowania tej opinii zachowujemy układ dotychczasowy, poprzestając jedynie na pomnożeniu poddziałów i zaprowadzeniu porządku alfabetycznego w tych grupach, w których dotychczasowy układ nie gwarantował przejrzystości⁴³.

W czerwcu 1930 r. M. Mazankówna zrezygnowała z pracy w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. Rekomendacja, jakiej udzielił jej dr Ludwik Bernacki, dyrektor tej instytucji, była niczym laurka. Pisał on:

[Maria Mazankówna] spełniała poruczone jej czynności ku najzupełniejszemu zadowoleniu przełożonych, odznaczając się wzorową pilnością, niezwykłą starannością i przykładną sumiennością. Wybitne zamiłowanie i wykształcenie bibliograficzne, tudzież wyszkolenie korektorskie W.P. Mazankówny ujawniło się przy pracach wydawniczych Zakładu, co podkreślamy tutaj ze szczególnym naciskiem⁴⁴.

Wyjeżdżając do Krakowa, M. Mazankówna, już jako Friedbergowa, przejęła z rąk K. Tyszkowskiego opracowywanie bieżącej bibliografii historii polskiej do „Kwartalnika Historycznego”, zaś z rąk Władysława Tadeusza Wisłockiego – bieżącą bibliografię bibliologiczną do „Przeglądu Bibliotecznego”. Jak wspomina: „w tych warunkach nie mogło być mowy o jeszcze innym zajęciu; toteż musiałam zrezygnować z wzięcia stałej posady”⁴⁵. Tak więc lata 1930–1939 upłynęły jej na pracy bibliograficznej, której poświęcała całe dni, a niekiedy i znaczne części nocy, starając się podołać wyznaczonym terminom. W roku 1930 ogłosiła *Bibliografię historii polskiej za rok*

---

polskiej za rok 1927, „Kwartalnik Historyczny” 1928, R. 42, s. 179–200, 431–462; idem, *Bibliografia historii polskiej za rok 1928*, „Kwartalnik Historyczny” 1929, R. 43, s. 3–72

43 M. Mazankówna, K. Tyszkowski, *Bibliografia historii polskiej za rok 1928*, „Kwartalnik Historyczny” 1929, R. 43, s. 3.

44 ANK, SMM.F, Praca zawodowa. Zaświadczenie o posiadanym stażu pracy Marii Friedberg w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich wystawione przez dyrektora Ludwika Bernackiego 30 czerwca 1930, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

45 ANK, SMM.F, Praca zawodowa, Odręczne notatki Marii Friedbergowej nt. pracy zawodowej i bibliograficznej, sygn. 29/1345/0/2.2/166.

1929, a potem wspólnie z mężem wydała zestawienia za lata 1930–1931 i rok 1932. W 1935 r. M. Friedberg zrezygnował z bycia współautorem *Bibliografii*, lecz dalej pozostał „cichym doradcą i współpracownikiem żony”. M. Friedbergowa planowała wprowadzić wiele zmian i udogodnień w *Bibliografii*⁴⁶. Chciała przede wszystkim zmodernizować dotychczasowy układ, który uważała za przestarzały i mało funkcjonalny, budowę indeksów i stosowanie odsyłaczy. Tymczasem redakcja „Kwartalnika” domagała się jedynie regularności, pośpiesznej pracy w ramach już raz przyjętych kryteriów.

Majstersztykiem bibliograficznym w wykonaniu M. Friedbergowej była *Bibliografia historii polskiej 1933 i 1934* wydana w 1936 r. Surowy i wymagający zazwyczaj W. T. Wisłocki tym razem nie szczędził słów uznania i pochwał autorce i jej zestawieniu. Pisał:

Prace bibliograficzne Marii Friedbergowej mają już w nauce polskiej ustaloną najlepszą opinię. Mogą one służyć jako walny argument w sporze z osobnikami, którzy dziś jeszcze, nie doceniając znaczenia bibliografii, odmawiają jej miana nauki i są zdania, że do pracy w tym zakresie nie potrzeba odpowiedniego przygotowania. A właśnie kult niekompetencji, rozwinięty tu bardziej niż na innych polach wiedzy, jest najcięższym wrogiem bibliografii naukowej. Szukać błędów w pracach rejestracyjnych Friedbergów byłoby ciężkie, prawie bezcelowym trudem. Wszystko jest tu zgromadzone, uszeregowane i domyślone z prawdziwą finezją rozmiłowanej w swym zawodzie pracownicy. Wszystko ma tu ściśle oznaczone miejsce i pozorny drobiazg urasta do rozmiarów symbolu bibliograficznego. Być może, że po żmudnych poszukiwaniach odkrylibyśmy brak mało wartościowej pozycji lub drobny błąd korektowy, ale mam przekonanie, że prawdziwych zarzutów nie podniósłby nawet sam Karol Estreicher⁴⁷.

Dewizą M. Friedbergowej była autopsja i maksymalna kompletność, co pociągało za sobą konieczność wyczerpujących i czasochłonnych kwerend bibliograficznych, a to z kolei wydłużało czas przygotowania bibliografii. Głównym miejscem jej pracy była Biblioteka Jagiellońska, teren osobistych poszukiwań stanowiły poza tym biblioteki krakowskie i warszawskie; z innymi bibliotekami utrzymywała kontakt poprzez wypożyczanie na odległość. We wstępie do *Bibliografii historii polskiej 1933 i 1934* M. Friedbergowa dobitnie podkreśla, że „całe wydawnictwo powstało mozolną pracą jednostki. Jeżeli tak ograniczonymi siłami można było podołać zadaniu, w dużej mierze winnam to życzliwemu stanowisku i ułatwieniom ze strony bibliotekarzy Biblioteki Jagiellońskiej i innych bibliotek, w których pracowałam”⁴⁸. Słowa szczególnej wdzięczności skierowane są do dr Zofii Ciechanowskiej, kierowniczkii działu czasopism naukowych Biblioteki Jagiellońskiej.

46 ANK, SMM.F, W. Bienkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzupełn. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, 1976, s. 4. sygn. 29/1345/0/2.3/174.

47 W. T. Wisłocki (rec.) M. Friedbergowa, *Bibliografia historii polskiej za rok 1933 i 1934*. Lwów 1936, „Nowa Książka” 1937, z. 6, s. 310.

48 ANK SMM F, *Praca zawodowa. Odręczne notatki... M. Friedbergowej* sygn. 29/1345/0/2.2/166.

Dzięki sumienności i dokładności oraz dociekliwemu dążeniu do uwzględniania poloników i druków obcych traktujących o Polsce (białoruskich, czeskich, ukraińskich, francuskich, niemieckich, rosyjskich i żydowskich) M. Friedbergowa znalazła uznanie w oczach krytyki fachowej, także i za granicą. List K. Tyszkowskiego ze Lwowa, z dnia 11 XII 1938 r., do M. Friedbergowej w Krakowie, zawiera m.in. opinię Marca Jaryca, który uznał tę bibliografię za jedną z najlepszych w Europie⁴⁹. Recenzenci zagraniczni: Bertold Spuler, Alfred Latterman, Aleksandra i Viačesław Zaïkinich w swych krótkich, lecz treściwych wystąpieniach wskazywali na niepospolitość i dużą perfekcję układu, selekcji i opisu w *Bibliografii*⁵⁰. B. Spuler podkreślił niezwykłą pieczołowitość autorki w dążeniu do kompletności bibliografii (uwzględniła ona nawet publikację w języku japońskim) i łatwości korzystania z niej. Oczywiście pojawiły się też pewne zastrzeżenia, np. dotyczące braku oddzielnych działów dla mniejszości narodowych (np. historii Ukrainy). Jak dowodzi A. Nowak, wynikało to z immanentnej cechy przedwojennej bieżącej bibliografii historii polskiej, jaką była orientacja narodowościowa⁵¹. Celowi temu służyło również eksponowanie i nadmierna rozbudowa działów takich jak „Historia języka” i „Historia literatury”, a więc dyscyplin znajdujących się daleko od historii *sensu stricto*, ale najistotniejszych z punktu widzenia koncepcji nacjonalistycznej. Pomimo tego, że recenzje były pochlebne, opracowywana przez M. Friedbergową bibliografia ma również wiele usterek obniżających jej sprawność informacyjną, są to np.: niedoskonała klasyfikacja rzeczowa, skrótowość opisu, jednorazowy przydział pozycji bez stosowania odsyłaczy. Niezależnie jednak od takich czy innych rozwiązań metodycznych, które można by kwestionować, i mankamentów, z których sama autorka zdawała sobie sprawę, należy stwierdzić, że metodyka opracowania *Bibliografii* sprawia, iż użytkownik bez większego trudu dotrze do interesujących go pozycji.

Konieczność zaangażowania ogromnych sił i energii w prace nad kwerendą i gromadzeniem materiału bibliograficznego za rok 1935, jego opracowanie (układ) oraz przygotowanie do druku zdecydowanie przerastały możliwości jednej osoby. Do tego dochodziły rozbieżności pomiędzy autorką a redakcją „Kwartalnika Historycznego”, co do oblicza metodycznego *Bibliografii* (opis, układ). Newralgiczny problem, będący przyczyną zadrażnień autorki z władzami Polskiego Towarzystwa Historycznego, stanowił opis bibliograficzny. W imię szybkości i zwięzłości autorka zmuszona była redukować niektóre jego elementy (np. skracać tytuł, opuszczać podtytuł, przedmowę itd.) i tworzyć opisy zbiorowe, co odbijało się na funkcjonalności i przejrzystości spisu oraz kłóciło się z przyrodzoną M. Friedbergowej skłonnością do dokładności i rzetelności.

49 ANK SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, s. XIV, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

50 Por. też recenzje roczników *Bibliografii za lata 1930–1931, 1932 oraz 1933–1934* pióra: Alfreda Lattermanna „Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen” 1934, H. 27, s. 133,138; Ericha Randa „Baltische Studien” 1934, R. 36, s. 287; Aleksandry i Viačesława Zaïkinich „Zapiski Čina Sv. Vasilija Velikogo” 1933-1935, t. 6, s. 327–329; Bertolda Spulera „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” 1938, Jg. 3, s. 429.

51 Archiwum UMCS (dalej AUMCS) A. Nowak, *Rozwój podstaw metodycznych bibliografii historii Polski*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Szymańskiego, Lublin 1989, s. 392,

W 1936 r. Władysław Konopczyński podjął próbę przyścia z pomocą autorce przez powołanie – z ramienia Polskiego Towarzystwa Historycznego – grona konsultantów, wybitnych znawców przeszłości z różnych dziedzin, w osobach np. Stanisława Kota, Tadeusza Lehra-Spławińskiego czy Adama Vetulaniego; mieli oni służyć radą w pracach nad układem materiału.⁵² Ale jego starania zakończyły się fiaskiem. Te właśnie trudności, w połączeniu z dużym zaangażowaniem się M. Friedbergowej w równoległe publikowanie *Bibliografii bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa* za lata 1930–1934, ogłaszanej w formie dodatków do „Przeglądu Bibliotecznego” (Kraków 1930–1936), zahamowały tak systematycznie dotąd prowadzone prace nad wydawaniem kolejnych roczników *Bibliografii historii polskiej*.

Z powodu tego, że materiał za rok 1935 nie został dostarczony redakcji „Kwartalnika Historycznego” w oznaczonym czasie, zaproponowano autorce przygotowanie rocznika podwójnego za lata 1935–1936. M. Friedbergowej nie udało się jednak dotrzymać wyznaczonych terminów, w tym także dla rocznika 1937, wobec czego zdecydowano się wydać rocznik potrójny 1935–1937.

W listopadzie 1938 r. nadesłano do Lwowa znaczną część materiału, a w pierwszej połowie następnego roku resztę. Druk bibliografii przebiegał planowo. Miała ona ukazać się jako dodatek do rocznika 53 „Kwartalnika Historycznego”. Wybuch wojny uniemożliwił dokończenie i wydanie „Bibliografii” za lata 1935–1937 przygotowanej przez M. Friedbergową. Według relacji autorki została ona złożona, odbita w kilku egzemplarzach i natychmiast oddana w prywatne ręce – lwowskim członkom PTH, takim jak: Feliks Podhorecki, Stefan Ingot, Karol Maleczyński, Wojciech Hejnosz i K. Tyszkowski. Jak pisze Wiesław Bieńkowski: „Nastąpiło to niewątpliwie z inicjatywy redaktora K. Tyszkowskiego, który chcąc widocznie ocalić *Bibliografię* przed zamętem wojny polecił odbić w drukarni obustronnie drukowany swego rodzaju czystodruk *Bibliografii* z uwzględnionymi częściowo poprawkami, a częściowo już bez żadnej korekty, zawierający w tekście 4364 pozycje numerowanych, natomiast nie posiadający karty tytułowej, spisu treści oraz indeksu autorów”⁵³. Nieco inną wersję przedstawił Jan Baumgart: „Wybuch wojny zastał sprawę druku w takim stadium, że całość była już złożona, przy czym 2/3 były po 2 korektach, a 1/3 nie przeszła żadnej korekty. Skład zaginął, natomiast ocalał szczęśliwie rękopis oraz kilka odbitych egzemplarzy”⁵⁴.

Egzemplarze te nie zostały odnotowane w *Bibliografii bibliografii polskich* Wiktora Hahna⁵⁵. Jeden z nich, należący do K. Tyszkowskiego (zm. we Lwowie 25 IV 1940 r.), po jego śmierci dotarł do Krakowa⁵⁶. Stał się też podstawą reedycji bibliografii.

---

52 ANK, SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1975, s. V a, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

53 *Ibidem*, s. VII.

54 J. Baumgart, *Polska bibliografia historyczna*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. 38, s. 249.

55 W. Hahn, *Bibliografia bibliografii polskich*, wyd. 2. znacznie rozszerzone, Wrocław 1956; idem, *Bibliografia bibliografii polskich*, wyd., 3 uzup., Wrocław 1966.

56 ANK, SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1975, s. VII, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

Po wybuchu II wojny światowej M. Friedbergowa nie zaniechała pracy bibliograficznej, kontynuowała zbieranie materiałów do bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937 i 1938–1939. Prawdopodobnie dzięki wstawiennictwu męża, który w czasie okupacji pełnił funkcję kierownika Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, w 1942 r. otrzymała zezwolenie od E. Randta, stojącego na czele Naczelnej Dyrekcji Archiwów Generalnego Gubernatorstwa, na korzystanie ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej i biblioteki archiwum miejskiego w celu kontynuowania tych prac⁵⁷. E. Randt, jako wytrawny archiwista i historyk, doceniał wartość wydawnictw bibliograficznych, dlatego był skłonny zapłacić M. Friedbergowej sto złotych honorarium autorskiego za każdy zadrukowany arkusz gotowego maszynopisu⁵⁸. Na szczęście do tego nie doszło. Bezpośrednio po zakończeniu wojny M. Friedbergowa podjęła starania o wznowienie druku bibliografii.

W latach 1946–1947 Zarząd Oddziału Krakowskiego PTH, którego prezesem był Władysław Konopczyński, podjął starania o znalezienie środków finansowych na odkupienie od M. Friedbergowej praw autorskich do bibliografii i przeprowadzenie weryfikacji zgromadzonego przez nią materiału. W tym celu powołano Komisję Bibliograficzną pod kierownictwem Kazimierza Lepszego. W 1948 r. na seminarium Władysława Konopczyńskiego M. Friedbergowa zdała Komisji relację z dotychczasowej metody pracy i zebranych materiałów⁵⁹. Podjęcie jakichkolwiek działań na tym polu hamowały trudności natury finansowej. Na posiedzeniu Komisji Bibliograficznej, które odbyło się w czasie Walnego Zgromadzenia Delegatów PTH w Łańcucie w dniach 29–30 maja 1948 r., na wniosek Sekretarza Generalnego PTH Aleksandra Gieysztoro uchwalono przekazanie materiałów bibliograficznych M. Friedbergowej Komisji i przygotowanie do druku tych za lata 1935–1939 oraz zbadanie możliwości uzupełnienia luki za lata 1939–1940–1947⁶⁰. W 1950 r. Komisja przejęła od autorki materiały za lata 1935–1937 i 1938 i 1939 oraz za rok 1940, a więc łącznie 17 874 kartki z opisami bibliograficznymi⁶¹. Natomiast propozycję powrotu do prac redakcyjnych nad „Bibliografią” za dalsze lata stanowczo odrzuciła. Jak pisze A. Nowak: „Według słów samej Friedbergowej, zarówno warunki finansowe jak i merytoryczne – dość dalekie odchodzenie od zasad przed wojną przyjętych w «Bibliografii» – ostatecznie zniechęciły ją do powtórnej pracy redakcyjnej”⁶². W związku z tym PTH zleciło podjęcie prac nad uzupełnieniem tej luki Janowi Baumgartowi. Już w 1948 r. Baumgart rozważał sposób opublikowania zgromadzonych przez M. Friedbergową materiałów. Pisał:

57 ANK, SMMF, Praca zawodowa. sygn. 29/1345/0/2.2/166. E. Randt wystawił trzy pozwolenia, pierwsze pochodzi z 27 kwietnia 1942 r., dwa następne – z 1 maja 1942. r.

58 *Ibidem*, Pozwolenie z dn. 27 kwietnia 1942 r.

59 ANK, SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1975, s. VIII, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

60 *Sprawy Towarzystwa*, „Kwartalnik Historyczny” 1948, R. 56, z. 1–2, s. 267.

61 J. Baumgart, *Bibliografia piśmiennictwa historycznego w latach 1945–1965. Przegląd ważniejszych osiągnięć i postulaty na przyszłość*, [w:] *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa 20 VI 1966. *Referaty i dyskusja*. Przygotowała do druku J. Pelcowa, Warszawa 1967, s. 91.

62 AUMCS, A. Nowak, *Rozwój podstaw metodycznych*, s. 440 (przypis 23).

Wyłania się więc zagadnienie, a mianowicie, czy należy wydać w przedruku anastatycznym bibliografię za lata 1935–1937 w dawnym układzie, czy też uwzględnić nowe warunki i cały materiał przerobić w układzie bardziej nowoczesnym. W drugim wypadku narzuca się myśl opracowania lat 1938 i 1939 i następnie wydania bieżącej bibliografii historycznej za lata 1935–1939 w jednym wspólnym układzie bibliograficznym. Wydaje się bardziej celowe i racjonalne uzupełnić lata 1938 i 1939, gdyż i tu autorka posiada już materiały opracowane, lata 1935–1937 przerobić i całość wydać jako bibliografię pięcioletnią w nowym układzie. Wymagać to będzie więcej trudu i pracy, ale dla dobra nauki historycznej wysiłek ten się opłaci⁶³.

Ostatecznie zespół pracowników Komisji Bibliograficznej PTH, w składzie: Anna Chełkowska-Żeleńska, Leszek Hajdukiewicz, Anna Maged-Pyc i Roman Żelewski, pod kierunkiem J. Baumgarta, dokonał uzupełnienia kartoteki i uporządkował ją. Prace zakończono w połowie 1952 r. Kartoteka licząca 39 838 kart w 1953 r. została przejęta przez Zakład Dokumentacji Instytutu Historii PAN w Krakowie⁶⁴ i stała się jego własnością inwentarзовą.

Prace nad wypełnieniem luki w bibliografii historii polskiej za lata 1935–1939 zostały odłożone na 20 lat, mimo że na konieczność zajęcia się tą sprawą wskazywano wielokrotnie, zarówno w gronie historyków, jak i bibliografów. Jakże były tego przyczyny? Jedną z nich stanowiło niewątpliwie zaabsorbowanie pracą nad przygotowaniem kolejnych roczników bibliografii bieżącej za lata 1944–1951 i następne. Drugą – jak można przypuszczać – było oblicze metodologiczne bibliografii, a zwłaszcza jej układ stojący w jawnej sprzeczności z ówczesnie obowiązującą marksistowską periodyzacją dziejów. Ponadto bibliografia za lata 1935–1939 nie uwzględniała materiałów dotyczących Ziemi Zachodnich i Północnych. Dopiero na początku lat 70., z powodu niewielkiego rozluźnienia ograniczeń cenzuralnych oraz zmiany podejścia w uprawianiu historii najnowszej (zaczęto coraz wyraźniej interesować się epoką II Rzeczypospolitej), powstały bardziej sprzyjające warunki do podjęcia prac nad jej wydaniem.

Pod koniec roku 1973 Pracownia Bibliografii Bieżącej i Retrospektywnej tegoż Zakładu Dokumentacji Instytutu Historii PAN w Krakowie przystąpiła do wydania bibliografii za lata 1935–1937. Jako główną zasadę przyjęto nienaruszalność zawartości, układu i opisu bibliograficznego pozycji występujących w tekście egzemplarza bibliografii, który pochodził ze zbiorów K. Tyszkowskiego⁶⁵. Egzemplarz ten uznano za swego rodzaju źródło do historii polskiej bibliografii historycznej, a zarazem świadectwo współczesnej jej formy wymaganej ówczesnie przez redakcję „Kwartalnika Historycznego”. W 1976 r. *Bibliografia historii polskiej 1935–1937* ukazała się drukiem i jest firmowana nazwiskiem M. Friedbergowej. Tom ten do druku przygotował trzyosobowy zespół w składzie: Wiesław Bieńkowski (redaktor naukowy)⁶⁶,

63 J. Baumgart, *Bibliografia piśmiennictwa*, s. 92.

64 *Ibidem*.

65 ANK, SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1975, s. IX, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

66 A. Gruca, *Wiesław Bieńkowski (1926–1999) jako bibliograf*, „*Bibliotheca Nostra*” 2018, nr 1, s. 79–91.

Aleksandra Przybosiowa i Roman Żelewski. Niestety, zrezygnowano z zamieszczenia w nim obszernej przedmowy (18 stron maszynopisu) pióra W. Bieńkowskiego, która przedstawiała szczegółowo dzieje bibliografii i napisana została w oparciu o informacje udzielone przez autorkę, omawiała zasady edytorskie przyjęte w publikacji. Zastąpiono ją zdawkową i krótką przedmową od *Wydawców*. Dowiadujemy się z niej, że „ze gromadzonego przez Autorkę materiału usunięto jedynie pozycje, które miały charakter rocznicowo-wspominkowy i nie posiadały trwalszej wartości naukowej”⁶⁷. O apolityczności bibliografii świadczył fakt, iż uwzględniono w niej piśmiennictwo KPP (druki nielegalne, prasa komunistyczna). *Bibliografia* oddaje oczywiście tendencje w historiografii aktualne w latach 1935–1937, czego nie omieszkało sceptycznie zaznaczyć: „Sądzimy jednak, że pomimo tego służyć będzie jako informator z pożytkiem dla współczesnego historyka”⁶⁸.

W całkiem innym tonie utrzymane jest zakończenie przedmowy W. Bieńkowskiego, która nigdy nie ujrzała światła dziennego. Są tu wyrazy szczerzej wdzięczności i serdecznego podziękowania dla M. Friedbergowej za udzielenie informacji i wyjaśnienia dotyczące zwłaszcza metody pracy nad polską bibliografią historyczną w latach 1928–1939, a równocześnie radość, że udało się ocalić od zapomnienia i przywrócić czytelnikom po wielu latach wynik jej pracy. „Uczucie satysfakcji zwiększa fakt, że równocześnie mogliśmy w ten sposób przyczynić się do usunięcia dotkliwej luki istniejącej dotąd w dorobku polskiej bibliografii historycznej”⁶⁹.

Kolejny tom „Bibliografii”, obejmujący lata 1938–1939, wyszedł w 1981 r. z dopiskiem „Na podstawie materiałów zebranych częściowo przez Marię Friedbergową”. Oba tomy zostały opublikowane przez krakowską placówkę Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk i wydane pod redakcją W. Bieńkowskiego. O ile bibliografia za lata 1935–1937 opracowana była już w dużym stopniu przez M. Friedbergową, która nawet sporządziła do niej rękopiśmienny indeks, o tyle tom za lata 1938–1939 nie był tak zaawansowany i wymagał jeszcze wielu kwerend. Obróbką metodyczną i metodologiczną materiału bibliograficznego zajął się ten sam zespół co poprzednio. Starano się sprawdzić wszystkie opisy, ujednolicano je, rozwiązywano imiona autorów⁷⁰. Prace przygotowawcze polegały na selekcji materiałów zgromadzonych w kartotece; usunięto pozycje niemające trwalszej wartości naukowej, liczne dublety, recenzje o charakterze czysto sprawozdawczym, drobne notki kronikarskie⁷¹. Prace te prowadzono w latach 1975–1978. Ich efektem stał się tom rejestrujący 6808 pozycji

67 Wydawcy: *Przedmowa*, [w:] *Bibliografia historii polskiej za lata 1935–1937*, oprac. M. Friedbergowa, wydanie przygotowali: W. Bieńkowski, A. Przybosiowa, R. Żelewski, Wrocław 1976, s. [2].

68 *Ibidem*.

69 ANK, SMMF, W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, Kraków 1975, s. XIII, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

70 W. Bieńkowski, *Przedmowa*, [w:] *Bibliografia historii polskiej za lata 1938–1939. Na podstawie materiałów zebranych częściowo przez Marię Friedbergową*, oprac. W. Bieńkowski, A. Przybosiowa, R. Żelewski, Wrocław 1981, s. XI.

71 W. Bieńkowski, *Dokumentacja historiografii ostatnich lat II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1979, R. 11, nr 2, s. 210.

bibliograficznych. W tomie za lata 1935–1937 zachowano układ zbliżony do tego w rocznikach przedwojennych, natomiast dla tomu za lata 1938–1939 opracowano nowy, wzorowany na układzie stosowanym w bieżącej *Bibliografii historii polskiej*. Decyzję tę argumentowano w następujący sposób:

Wyszliśmy z założenia – czytamy w przedmowie – że wydawany obecnie tom *Bibliografii* stanowił z natury rzeczy kontynuację roczników wcześniejszych okresu międzywojennego, biorąc jednak pod uwagę czas jego wydania, staraliśmy się (głównie w zasadach układu materiału) przystosować do współczesnych wymogów. Dlatego też *Bibliografia historii polskiej za lata 1938–1939* ma układ zbliżony do powojennych roczników historycznej bibliografii bieżącej, częściowo wzorowany na układzie materiału zawartego w trzytomowej selekcyjnej *Bibliografii historii Polski* obejmującym okres 1918–1945 (cz.1–2, Warszawa 1974–1978)⁷².

Wypełniając istniejącą od wielu lat dotkliwą lukę w dorobku polskiej bibliografii historycznej Pracownia Informacji Naukowej Instytutu Historii PAN przyczyniła się do usprawnienia i wzbogacenia warsztatu historyka, dla którego bibliografia stanowi nieodzowną pomoc i konieczne narzędzie pracy.

W okresie międzywojennym realnych kształtów nabrała kwestia reedycji *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla. Budziła ona ogromne zainteresowanie w świecie naukowym, gdyż nowe kadry historyków, działające już w Polsce niepodległej, domagały się pomocy naukowych i dydaktycznych nowej generacji. Problem reedycji nurtował nie tylko środowisko historyków, ale w równej mierze bibliotekarzy, bibliografów. Środowisko bibliotekarskie, które wyodrębniło się i zaktywizowało w dwudziestoleciu międzywojennym, przy każdej nadarzającej się okazji wszechstronnie wspierało większe przedsięwzięcia bibliograficzne (np. Wydział Bibliotek przy MWRiOP, kiedy dyrektorem był Stefan Demby, finansował wiele prac bibliograficznych, jak „kontynuację Finkla”, bieżącą bibliografię literacką). Już na I Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Lwowie (26–29.05.1928 r.) reedycja stała się jednym z ważniejszych punktów obrad Sekcji Bibliograficznej. K. Tyszkowski wygłosił referat pt. *Projekt reedycji i kontynuacji „Bibliografii Historii Polskiej”*⁷³. Jego wystąpienie Zjazd zakończył następującą rezolucją :

I Zjazd Bibliotekarzy Polskich we Lwowie zwraca się do rządu z prośbą, aby wydatnie poparł finansowo akcję Polskiego Towarzystwa Historycznego w kierunku przebudowy Bibliografii Finkla w nowej edycji, która jest dla nauki polskiej postulatem wprost pięknym⁷⁴.

Polskie Towarzystwo Historyczne zareagowało niezwykle szybko i konkretnie, na posiedzeniu Zarządu Głównego 24 listopada 1928 r. podjęto jednomyślną uchwałę

72 W. Bieńkowski, *Przedmowa*, s. XI.

73 K. Tyszkowski, *Projekt reedycji i kontynuacji „Bibliografii Historii Polskiej*, (streszczenie referatu), [w:] *Pamiętnik I Zjazdu Bibliotekarzy Polskich we Lwowie (26 V–29 V 1928)*, oprac. J. B. Richter, Lwów 1929, s. 58–60.

74 *Pamiętnik I Zjazdu Bibliotekarzy*, s. 61.

o reedycji *Bibliografii*. Postanowiono, że wydanie będzie miało charakter edycji dwutomowej, poprawionej i uzupełnionej, o chronologii przedmiotowej do 1925 r. Redaktorem tomu pierwszego został Karol Maleczyński, a na redaktora części drugiej (opracowania) został wyznaczony K. Tyszkowski. Reedycja od samego początku cieszyła się „złą sławą”. Podczas niemal całego okresu powstawania kolejnych czterech zeszytów *Bibliografii* trwała zażarta dyskusja dotycząca wartości informacyjnej tego dzieła. Krytyka w równej mierze dotyczyła osoby głównego redaktora, jak przyjętych przez niego zasad opisu zasadniczego dokumentu historycznego, klasyfikacji i selekcji materiału. Recenzje poszczególnych zeszytów wystawiane przez historyków spoza PTH były dla K. Maleczyńskiego nieprzychylnie⁷⁵.

K. Tyszkowski, przygotowując się do opracowania zleconej sobie części materiału, obserwował z boku zmagania K. Maleczyńskiego – z powodu niecichnącej krytyki środowiskowej – z reedycją. Stawał się też coraz bardziej sceptyczny wobec tego projektu, zwłaszcza że sam miał inną, znacznie szerszą wizję edycji dzieła L. Finkla⁷⁶. W 1931 r. zaproponował współudział w publikacji II tomu M. Friedbergowej, koleżance i specjalistce w zakresie bibliografii. Łącząca ich jeszcze od czasów Ossolineum przyjaźń pozwoliła na szczerą korespondencję. Tyszkowski pisał do niej:

Proszę pomyśleć nad tym czy nie znalazłaby się forma taka, ażeby czy Pani sama, z mężem [Marianem Friedbergiem], czy też pod moim opiekuńczym skrzydłem tą sprawą [tj. przygotowaniem II tomu] się zajęła⁷⁷.

Zła sława towarzysząca już wtedy reedycji kazała M. Friedbergowej wstrzymać się od udziału w tym przedsięwzięciu. Sugerowała ona to samo uczynić K. Tyszkowskiemu⁷⁸. W jej opinii reedycja została oparta na dwóch wzajemnie wykluczających się zasadach – jakości i tempie prac (powiązanych z oszczędnościami finansowymi)⁷⁹. W sukces tak zorganizowanej pracy M. Friedbergowa nie wierzyła. Uważała, że *Bibliografia* wymaga czasu, koncentracji, fachowości i dużych nakładów finansowych. Warto zacytować fragmenty jej listu do K. Tyszkowskiego:

Bomba była pierwszorzędną – po prostu: „Finkel z jasnego nieba”, jeśli się tak można wyrazić. Było dużo westchnień, marzeń i deliberacji na bibliograficzny deseń: wszystko w tempie pośpiesznym, bo Pan Kustosz nakazał prędko namysł. Pan Kustosz jako ekspert („wyga”) i stary praktyk wie [i] rozumie, jak ciężka jest decyzja, zwłaszcza gdy musi być mniej więcej odmowna. Według mojego najwewnętrzniejszego przekonania – pisała – brać materiały Malecz[ynskiego] ze zobowiązaniem wykończenia dzieła mniej więcej

75 Zob. T. Kondracki, *Niefortunna reedycja (Prace nad reedycją Bibliografii historii polskiej Ludwika Finkla w latach 1928–1939)*, „Kwartalnik Historyczny” 1988, R. 95, z. 1, s. 147–171.; A. Nowak, *Złote lata bibliografii polskiej. Ludwik Finkel i jego dzieło*, Warszawa 2007, s. 151–153.

76 P. Sierżęga, *op. cit.*, s. 208.

77 Cyt. za T. Kondracki, *op. cit.*, s. 168.

78 *Ibidem*.

79 P. Sierżęga, *op. cit.*, s. 208.

w tempie, równałoby się włożeniu głowy w otwór gilotyny. Przypuszczam, że „spadek” jest do objęcia cum beneficio inventarii, ale w takim razie należałoby gruntownie i na rozum przekonać czynniki miarę i złoto-dajne, że skrypt ten „zasługuje” na meliorację wielomiesięczną, w innym razie nie może być lepszego wyniku mimo zmiany redakcji. Jeśli Tow[arzystwo] Hist[oryczne] było tak dowcipne, by przy wyborze wydawcy uznać taniaść i prędkość [sic!] za najważniejsze kwalifikacje, nie bardzo chce mi się wierzyć, by doświadczenie, choćby gorzkie potrafiło tak radykalnie zmienić światopogląd tego wielogłowego ciała, iżby zechciało i czekać długo i łożyć wiele na meliorację. Solidność i rzetelność roboty, związana z wolniejszym tempem i eo ipso większymi kosztami, nie była przecież brana z początku pod uwagę!⁸⁰

Jak pisze Tadeusz Kondracki: „Tom II musiał być – zdaniem Friedbergowej – zrobiony dużo lepiej niż pierwszy, a więc wolniej i drożej. Zarazem nie było pewności, czy będzie on istotnie lepiej zrobiony, w sytuacji gdy materiał do niego gromadził Maleczyński (ten zarzut był niesłuszny – Maleczyński zbierał materiał przede wszystkim do „swojego” tomu)”⁸¹.

W dalszej części listu M. Friedbergowa podkreśla, iż na pracę w nie swoim materiale („nb. pierwszorzędnie podejrzanym”) nie mogłaby się zdecydować.

Proszę darować pesymizm – pisała w zakończeniu – ale niedaleko pada jabłko od jabłoni, tj. w sensie dwojakim: tom drugi od pierwszego, względnie oba tomy od Maleczyńskiego. Czy by Pan Kustosz nie mógł najlepiej zgłosić swego desinterement? Doprawdy okropny kłopot, trud i denerwacja – wszystko w nie stosunku [sic!] do efektu, który jest już z grubsza zadecydowany⁸².

Trudno powiedzieć, na ile opinia M. Friedbergowej, odmawiającej udziału w pracach redakcyjnych nad *Bibliografią*, wpłynęła na ostateczne stanowisko K. Tyszkowskiego. Wiadomo, że w maju 1931 r., odpisując jej, informował, że przestał naciskać na *Bibliografię* i że jej redakcja zostanie najprawdopodobniej powierzona Bronisławowi Włodarskiemu⁸³. Zmiana redaktora naczelnego była spóźniona, a wybuch wojny już na zawsze uniemożliwił doprowadzenie sprawy reedycji do końca.

Należy zgodzić się z opinią wyrażoną przez A. Nowaka, że dokonania bibliograficzne M. Friedbergowej, a zwłaszcza doskonale opracowana *Bibliografia historii polskiej za rok 1933 i 1934* oraz jej opinie o reedycji i K. Maleczyńskim, skłaniają do stwierdzenia, że była ona predystynowana jak mało kto do przygotowania reedycji zamiast K. Maleczyńskiego⁸⁴.

Dobiegając do końca rozważań, należy stwierdzić, że M. Friedbergowa została historykiem bibliografem z zawodu trochę przypadkiem, trochę ze względu na predyspozycje, trochę z poświęcenia, ale ostatecznie – z wyboru. Podejmując się redakcji

80 Cyt. za T. Kondracki, *op. cit.*, s. 168.

81 *Ibidem*.

82 *Ibidem*.

83 P. Sierżęga, *op. cit.*, s. 208.

84 A. Nowak, *Złote lata*, s. 169.

bieżącej *Bibliografii historii polskiej*, nie przypuszczała nawet, iż na tak długo zwiąże się z tym wydawnictwem i że tyle przyniesie jej ono doświadczeń. Nie ulega wątpliwości, że M. Friedbergowa odegrała ogromną rolę w dokumentacji bibliograficznej polskiego piśmiennictwa historycznego wydanego w okresie międzywojennym. Bibliografia jej autorstwa uznawana była za jedną z najlepszych bibliografii historycznych w Europie⁸⁵. M. Friedbergowa była autorytetem zawodowym i prawdziwym bibliografem, a zarazem niezwykle skromną osobą. Miała wyjątkową umiejętność ukazywania w pracach bibliograficznych szerszej perspektywy, co nadawało sens zwykłym, codziennym, uciążliwym wysiłkom badaczy. Cechowała ją niezwykła intuicja bibliograficzna, rzetelność i dokładność. Miała cechy dobrego bibliografa, takie jak: troska o „dobrą robotę”, fachowość, systematyczność, wyobraźnia, krytycyzm, konsekwencja w stosowaniu przyjętych zasad, poczucie odpowiedzialności za słowo⁸⁶. Przywiązana do tradycyjnych wartości naukowych, wolności badań i formułowania opinii nie mogła się pogodzić z przemianami ideologiczno-metodologicznymi w nauce polskiej, zaistniałą w PRL-u sytuacją polityczną, z jej zakazami i nakazami. Z tego powodu wycofała się z życia zawodowego i bibliograficznego oraz odrzuciła propozycję redagowania dalszych tomów bieżącej *Bibliografii historii polskiej*.

Bibliografia

Źródła

Archiwalia

Archiwum Narodowe w Krakowie. Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów sygn. 29/1345/0.

Akt urodzenia i adopcji Marii Friedberg, akt śmierci matki Janiny Kowal z domu Mazanek, dekret dziedziczenia przez Marię po śmierci Ignacego Mazanka – sygn. 29/1345/0/2.1/151.

W. Bieńkowski, *Przedmowa*, II wersja popr. i uzup. do *Bibliografii historii polskiej za lata 1935–1937*, sygn. 29/1345/0/2.3/174.

Działalność w Instytucie Zachodnim w Poznaniu, sygn. 29/1345/0/2.2/169.

Instrukcja typograficzna i opis bibliograficzny stosowane w *Bibliografii historii polskiej* sygn. 29/1345/0/2.3/177.

Praca zawodowa (legitymacja, książeczka ubezpieczeniowa, umowy) sygn. 29/1345/0/2.2/166.

Świadectwa szkolne, legitymacja ze zdjęciem, indeks Uniwersytetu Lwowskiego, karty biblioteczne sygn. 29/1345/0/2.1/152.

Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Nowak A., *Rozwój podstaw metodycznych bibliografii historii Polski*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Szymańskiego, Lublin 1989.

⁸⁵ Fakt ten podniosła G. P. Počenko, *Bibliografija pol'skoj istorii*, „Voprosy Istorii” 1963, [G.38], no 4, s. 166

⁸⁶ H. Sawoniak, *O zawodzie bibliografa kilka refleksji*, „Roczniki Biblioteczne” 1985 z. 1–2, s. 483–492.

Źródła drukowane

- Bibliografia historii polskiej za lata 1935–1937*, oprac. M. Friedbergowa, wydanie przygotowali W. Bieńkowski, A. Przybosiowa, Roman Żelewski, Wrocław 1976, 224 s.
- Bibliografia historii polskiej za lata 1938–1939. Na podstawie materiałów zebranych częściowo przez Marię Friedbergową* oprac. W. Bieńkowski, A. Przybosiowa, R. Żelewski, Wrocław 1981, 405 s.

Opracowania

- Baumgart J., *Bibliografia piśmiennictwa historycznego w latach 1945–1965. Przegląd ważniejszych osiągnięć i postulaty na przyszłość*, [w:] *Druka Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa 20 VI 1966. *Referaty i dyskusja*. Przygotowała do druku J. Pelcowa, Warszawa 1967, s. 89–106.
- Baumgart J., *Polska bibliografia historyczna*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. 38, s. 237–254.
- Bezcenne archiwalia uratowane*, „Gość. Pl” 2022, nr 4 [on-line:] <https://www.gosc.pl/doc/1825661> – 28.01.2022.
- Bieńkowski W., *Dokumentacja historiografii ostatnich lat II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1979, R. 11, nr 2, s. 209–213.
- Gruca A., *Wiesław Bieńkowski (1926–1999) jako bibliograf*, „Bibliotheca Nostra” 2018, nr 1, s. 79–91.
- Hahn W., *Bibliografia bibliografii polskich*, wyd. 2. znacznie rozszerzone, Wrocław 1956.
- Hahn W., *Bibliografia bibliografii polskich*, wyd. 3 uzupeł., Wrocław 1966.
- Jankowski S. M., *Dzień rozpoczął się szczególnie...*, Warszawa 2015, s. 37–39 („Zeszyty Katyńskie”, nr 18).
- Jelonek-Litewka K., *Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2019, R. 25, 157–180.
- Jelonek-Litewka K., *Tak uratowano akta katyńskie*, „Czas Krakowski” 1990, 22/23 V.
- Jubileusze Ossolineum. Antologia tekstów*, red. A. Mitka, M. Pękalska, Wrocław 2017.
- Kaczmarczyk Z., *Marian Friedberg (1902–1969)*, „Przegląd Zachodni” 1969, nr 3 s. 260–261.
- Kondracki T., *Niefortunna reedycja (Prace nad reedycją Bibliografii historii polskiej Ludwika Finkla w latach 1928–1939)*, „Kwartalnik Historyczny” 1988, R. 95, z. 1, s. 147–171.
- Myśliński K., *Wielkie Pomorze w polskiej powojennej literaturze historycznej*. „Wiadomości Historyczne” 1948, R. 1, s. 3–11.
- Nowak A., *Złote lata bibliografii polskiej. Ludwik Finkel i jego dzieło*, Warszawa 2007.
- Pamiętnik I Zjazdu Bibliotekarzy Polskich we Lwowie (26.V–29.V.1929)*, oprac. J. B. Richter, Lwów 1929.
- Počenko G. P., *Bibliografija pol'skoj istorii.*, „Voprosy Istorii” 1963, G.38, no 4, s. 161–171.
- Sawoniak H., *O zawodzie bibliografa kilka refleksji*, „Roczniki Biblioteczne” 1985, z. 1–2, s. 483–492.
- Sierżęga P., *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.

Sprawy Towarzystwa, „Kwartalnik Historyczny” 1948, R. 56, z.1–2, s. 267.

Tyrowicz M., *Uwagi o aktualnych zasadach bibliografii historycznej w Polsce*. „Nauka i Sztuka” 1948, R. 4, t. 8, s. 181–187.

Tyszkowski K., *Projekt reedycji i kontynuacji „Bibliografii Historii Polskiej”, (streszczenie referatu)*, [w:] *Pamiętnik I Zjazdu Bibliotekarzy Polskich we Lwowie (26 V–29 V 1928)*, oprac. J. B. Richter, Lwów 1929, s. 58–60.

Tyszkowski K., *Tradycje bibliograficzne Ossolineum*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1928, nr 9, s. 214–216.

Wisłocki W. T. (rec.), M. Friedbergowa, *Bibliografia historii polskiej za rok 1933 i 1934*, Lwów 1936, „Nowa Książka” 1937, z. 6, s. 310.

Maria Mazankówna-Friedbergowa (1900–1993): A Forgotten Bibliographer of Polish History

Abstract

Maria Eleonora Mazankówna-Friedbergowa (1900–1993) is one of the outstanding bibliographers of the interwar period, and she specialized in the field of Polish history. Together with Kazimierz Tyszkowski, she compiled the *Bibliography of History of Poland* covering 1926–1928. After she left Lviv for Krakow, she took over the editorial office of the publishing house. She published bibliographic lists for 1929–1934 that were highly appreciated by the scientific community. The outbreak of World War II prevented the publication of the materials collected by Mazankówna-Friedbergowa for 1935–1939. This later appeared in print in 1976, and again in 1981. She rejected the proposal to participate in the work on the republishing of the *Bibliography of History of Poland* due to numerous errors and shortcomings made by the incumbent editor Karol Maleczyński.

Keywords: Maria Mazankówna-Friedbergowa – bibliography – history of Poland – Twentieth Century.